

ورود مجلس شورای ملی به صحنه روابط خارجی

«ما جمعیت ایران، قریب یکهزار و پانصد نفر در گنجه ساکن هستیم، معلوما [درخواست از] جنابان وکلای محترم داریم. شماها را قسم به ناموس ایرانیت می‌دهیم، ما مسلمانان [را] که آواره و بی‌خانمان هستیم، از تعدی و قداری میرزا کریمخان قنصول نجات بدهید. سه روز پیش از این، یک نفر هم محمدعلی نام الثماس نمود که چرا این بیچاره را آنقدر زدید؟ (۹) آخر این مسلمان است، مگر رحم نیست (۹) جواب داد؛ چرا، در طهران دارالشورا دارید، بروید شکایت بکنید تا عدالت بکنند. فردای آن روز اسناد دروغ درست کرد به گودرنا تور راپورت داد، گودرنا ت* هم (بهمن شارسی) را گرفته حبس کرد، اهل و عیالش بی‌صاحب ماند. ما جمعیت چقدر الجاء کردیم قبول نیفتاد، حقیران بی‌علاج مانده پناه به دارالشورای ملی آورده [ایم]. اگر شما به ما مظلومان جواب مسکت ندهید... ما مجبوریم به قنصولخانه خارجه پناهنده شویم، چونکه آبرو و ناموس ما رفته و تحمل ظلم نمی‌کنیم. هزار سال است تابع ظلم هستیم، اما بیش از این طاقت نداریم...»^(۱)

مقدمه

سنت کهن نظام سیاسی ایران طی بیش از ۲۵۰۰ سال تاریخ شاهنشاهی، این بوده است

* پژوهشگر و کارشناس علوم سیاسی

* گوبرنات در زبان روسی به استانداری و فرمانداری و گوبرناتور به شخص فرماندار یا استاندار گفته می‌شود.

که یک نفر به عنوان شاه در رأس هرم قدرت قرار گرفته و بر تمام ارکان اداری کشور ناظر و مسلط بود. اقتدار شاه که با برخورداری از «فره ایزدی» (پیش از اسلام) و عنوان «ظل الله» (پس از اسلام) توجیه می‌شد، در رویارویی با نهضت مشروطه (۱۹۰۵م) ناچار به تقسیم قدرت با مولود انقلاب یعنی مجلس شورای ملی گردید.

نهضت مشروطه که با بیدارگری‌های آقایان بهبهانی و طباطبایی، آغاز گردیده و با رشادت‌های ستارخان و باقرخان و هزاران مجاهد گمنام دیگر پاسداری شده بود، با گماردن مجلس شورای ملی در ساختار نهادهای حکومتی ایران و تدوین قانون اساسی در مملکتی فاقد قانون، به واقع نوید ورود ایران به دورانی نوین از تاریخ کهنسال خود بود.

معنای دیگر تحولات نامبرده این بود که دیگر امکان انعقاد عهدنامه‌های ننگینی همچون گلستان و ترکمانچای از بین رفته و تصویب مجلس، شرط رسمیت یافتن هرگونه عهدنامه منعقد با دولت‌های خارجی گردیده است. از آن زمان تا امروز که با تشکیل اتحادیه بین‌المجالس، نقش پارلمان‌ها در امور سیاسی جهان سنگین‌تر شده است، مجلس در بسیاری از زمینه‌ها به ایفای نقش پرداخته که حوزه روابط خارجی یکی از آنهاست.

در فصل ششم قانون اساسی کنونی ایران (مصوب سال ۱۳۵۸) اصول ۷۷، ۷۸، ۸۰، ۸۲ و ۸۴، مبین میزان اختیارات و صلاحیت مجلس شورای اسلامی در مسائل مرتبط با حوزه روابط خارجی است. برای نمونه، در اصل هفتاد و هفتم چنین آمده است: «عهدنامه‌ها، مقاوله‌نامه‌ها، قراردادها و موافقت‌نامه‌های بین‌المللی باید به تصویب مجلس شورای اسلامی برسد».^(۲) با نگاهی به چالش‌های کنونی پیش روی ایران، همچون مسئله انرژی هسته‌ای و پروتکل الحاقی NPT و نقش مجلس در تصویب یا رد قراردادها و موافقت‌نامه‌های بین‌المللی، اهمیت این نهاد در عرصه سیاست و روابط خارجی نمایان‌تر می‌شود.

با ورود مجلس شورای ملی به صحنه روابط خارجی، گروه جدیدی از اسناد متولد شده‌اند که مبین نخستین دخالت‌ها و پیگیری‌های مجلس شورای ملی اول در زمینه روابط خارجی هستند. پاره‌ای از اسناد نیز شامل گزارش‌هایی درباره سیاست و روابط خارجی است که اشخاص حقیقی و حقوقی مختلف به مجلس می‌فرستاده‌اند. برای نمونه، قسمتی از گزارش ارسالی به مجلس شورای ملی ایران (جمادی الثانی ۱۳۲۵) پیرامون بحرین ذکر می‌شود:

«... چه سبب دارد که یک نفر از طرف دولت نباید در بحرین باشد و بیرق ایرانی نباشد و بیرق انگلیسی باشد؟»^(۲) به چه مستمسک حکومت با انگلیس است و یک نفر به خیال بحرین نیست و عملاً قریب از دست ایران به کلی خارج خواهد شد. در روزنامه‌جات استمراراً از قرض دولت مذاکره می‌نمایند. یک نفر مأمور برای بحرین تعیین نمایند. سالی ده کرور از نخلستان و زراعت و دریای این مملکت وصول می‌نمایند. شش هزار جهاز در این نقطه است که به عرض می‌رود برای مروارید. اگر از هر جهازی سالی یک لیره بگیرند چقدر می‌شود؟»^(۳)

در علوم سیاسی گفته می‌شود که سیاست خارجی دنبالهٔ سیاست داخلی است؛ از این رو می‌توان انتظار داشت که تحولات سیاسی - اجتماعی داخلی به دنبال خود پیامدهای جانبی و خارجی نیز داشته باشد. همزمان با وقوع انقلاب مشروطه و ورود جامعهٔ سنتی ایران به «دوران گذار»^{*} بسیاری از نمادها و نهادهای مدرنیته همچون مدرسه‌های جدید، احزاب، مطبوعات و انجمن‌های سیاسی - اجتماعی و کلوپ‌های مختلف به صورتی برق‌آسا شکل گرفتند که هر یک به نوعی درگیر فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی بودند. «کارتویگ» سفیر روسیه در ایران، در گزارش ارسالی به سن پترزبورگ در سال ۱۹۰۸ به وجود حدود ۱۴۰ انجمن مختلف در تهران اشاره نموده است.^(۴)

این امر نیز پیامدهای جانبی و خارجی خود را به همراه داشت، به طوری که در عرصهٔ روابط خارجی، به دنبال کوشش ایرانی‌های مقیم خارج از کشور برای تشکیل انجمن‌ها و جمعیت‌های مختلف، مسائلی بروز نمود که نمونهٔ آن، گزارش تلگراف رمز «پرنس رضا ارفع‌الدوله» سفیر دولت ایران در استانبول، به «محمدعلی خان اعلاءالسلطنه» وزیر خارجهٔ وقت است که در آن به نگرانی دولت و مقام‌های عثمانی از هیجان ایرانیان مقیم آنجا برای تشکیل انجمن ملی اشاره کرده است.^(۵)

* «دوران گذار» از سوی متفکران سیاسی به وضعیتی گفته می‌شود که جامعه در حال خروج از وضعیت سنتی و کسب نهادها و تجربیات لازم برای ورود به فاز مدرن یا صنعتی است. به عبارتی دوران گذار، مرحله‌ای میان وضعیت سنتی و وضعیت مدرن است که توأم با رشد انواع و اقسام بحران‌های اجتماعی، سیاسی و روانی است.

دولت عثمانی نگران گسترش نهضت مشروطه‌خواهی در کشور خود بود و در مقابله با جنبش مشروطه، از هیچ گونه فشاری کوتاهی نمی‌کرد که یکی از آنها، تعرضات مرزی در آذربایجان و کردستان بود. در «تاریخ مشروطه ایران»، احمد کسروی ضمن انتقاد از ارفع‌الدوله، می‌نویسد:

«این رفتار سفیر ایران، دلیل دیگر است که میانه محمدعلی میرزا و سلطان عبدالحمید سازش می‌بوده. عبدالحمید از ترس آنکه پیشرفت مشروطه در ایران، جنبش آزادیخواهی را در عثمانی نیرومندتر گرداند، از همدردی و همدستی با محمدعلی میرزا باز نمی‌ایستاد و این فشارهای مرزی به آن عنوان می‌بود. یک روزنامه فرانسوی در مصر، سندی به دست آورده، چنین می‌گفت که عبدالحمید نامه‌ای به محمدعلی میرزا نوشته که او را به پافشاری در برابر آزادیخواهان دلیرتر گرداند...»^(۶)

پیگیری مسائل اتباع ایرانی مقیم خارج و یا شکایات اتباع داخلی از اتباع کشورهای خارجی، نظارت بر قراردادها و مسائل مالی مستخدمین خارجی دولت ایران و طرح مسائل سیاست خارجی در مجلس و اعلام نظر پیرامون آنها، از جمله موارد دخالت مجلس شورای ملی اول در مسائل روابط خارجی بود.

نگارنده بر آن است تا در اثر حاضر، نیم‌نگاهی به نخستین دسته از اسنادی که نشان‌دهنده ورود یک نهاد جدید (مجلس شورای ملی) به عرصه اثرگذاری در حوزه روابط خارجی است، نماید. از این رو، پاره‌ای از اسناد مربوط به سال ۱۳۲۵ ق. (نخستین سال تشکیل مجلس در ایران)^{**} از آرشیو اداره اسناد و خدمات پژوهشی وزارت امور خارجه استخراج و برای معرفی به پژوهشگران، دانشجویان و کارشناسان علاقمند به مباحث تاریخی، با تفکیک موضوعی، برای نمونه ارائه می‌گردد.

الف) اسناد مربوط به وقایع همزمان با شکل‌گیری مجلس شورای ملی؛ شامل اسناد [۱]، [۲] و [۳]. این اسناد نمایانگر اوضاع ایران، همزمان با تشکیل مجلس و چگونگی مبارزات مردمی در

** البته در ایران باستان، مجلسی اشرافی به نام مجلس سنا وجود داشت که اعضای آن منصوب شاه بودند و این مجلس، اقتباسی از سنای روم بود.

راستای پیگیری مطالبات مدنی، از قبیل درخواست تشکیل انجمن، تصویب نظامنامه مجلس و قانون اساسی است:

«طرابوزان به بابعالی تلگراف کرده که در میان ایرانی‌های مقیم آنجا هیجان است و می‌خواهند تشکیل انجمن ملی بکنند و اگر جلوگیری نشود، به اسلامبول و سایر شهرها سرایت خواهد کرد...». (نگاه کنید به سند شماره ۱)

ب) پیگیری مسائل مرتبط با اتباع خارجه؛ شامل اسناد [۴] و [۵]. حفظ امنیت اتباع خارجی مقیم ایران، یکی از دغدغه‌های مجلس شورای ملی بود. همچنین از بدو پیدایش مجلس در ایران، یکی از کارکردهای آن، رسیدگی به اختلافات موردی و مناقشات مالی اتباع خارجی مقیم ایران و طرف‌های ایرانی آنها بود. نقش مجلس در این رابطه بیشتر در حد دریافت شکایات، ارجاع به نهادهای قانونی مربوطه (از قبیل وزارت امور خارجه، وزارت داخله و ...) و پیگیری جریان پرونده بوده است. در سند [۴]، مجلس شورای ملی رونوشت تلگراف دریافتی از انجمن‌ها و مجاهدین کرمان، پیرامون امنیت اتباع و دیپلمات‌های خارجی مقیم کرمان را به وزارت خارجه ابلاغ می‌کند و سند [۵] به بررسی اختلاف بین یکی از اهالی کرمان با وکیل سفارت انگلیس می‌پردازد.

پ) پیگیری مسائل سیاست خارجی؛ شامل اسناد [۶]، [۷] و [۸]. گزارش‌ها و مسائل مرتبط با سیاست خارجی، از جمله مباحثی است که در مجلس شورای ملی مطرح بوده و اداراتی همچون وزارت امور خارجه در موارد مختلف، خود را ملزم به ارائه گزارش‌های لازم به مجلس می‌دانستند. برای نمونه در سند [۷] «محمدعلی خان علاءالسلطنه» وزیر امور خارجه وقت، در نامه‌ای به مجلس شورای ملی، از مذاکرات صورت گرفته با سفارت روسیه، پس از پیگیری‌های کمیسیون مخصوص مجلس (پیرامون اقدام جنرال کنسول روسیه در جلوگیری از ورود اسلحه به تبریز) گزارش می‌دهد.

شاید بتوان برجسته‌ترین نقش و تأثیر مجلس در حوزه سیاست خارجی را در تصویب یا رد عهدنامه‌ها و توافقنامه‌های منعقد شده بین ایران با دولت‌های خارجی دانست که تأثیر تعیین‌کننده‌ای در چگونگی سیاست خارجی کشور داشت.

ت) همکاری مجلس با وزارت امور خارجه؛ شامل اسناد [۹]، [۱۰] و [۱۱]. مجلس شورای ملی

و وزارت امور خارجه برای رسیدگی به برخی امور مملکتی، با یکدیگر همکاری و تبادل نظر می‌کردند [سند ۹]. همچنین گاهی وزیر امور خارجه برای مذاکره به مجلس احضار می‌شد. طرح سؤال یا استیضاح، یکی دیگر از سطوح روابط تعریف شده میان مجلس و وزارت خارجه را شامل می‌شد. در این باره می‌توان به احضار وزیر امور خارجه به مجلس شورای ملی در تاریخ پنجشنبه ۲۲ محرم ۱۳۲۵ برای پاره‌ای مذاکرات و سؤال و جواب درباره مسائل مربوط به گذرنامه، کربلا، مرز عثمانی و بیمارستان دولتی، اشاره کرد. (نگاه کنید به سند شماره ۱۰)

ث) نظارت مجلس بر قراردادهای خارجی و مقرری اتباع خارجی؛ شامل اسناد [۱۳] و [۱۴]. مجلس اول از بدو تأسیس، نقش نظارت بر مسائل مالی قراردادهای منعقد شده بین دولت ایران و اشخاص حقیقی و حقوقی خارجی را بر عهده گرفت که این امر در محدود کردن زد و بستهای مالی عناصر فاسد داخلی با طرف‌های خارجی، تأثیر بسزایی داشت. نامه مورخه ۸ رمضان ۱۳۲۵ مجلس شورای ملی به وزارت امور خارجه، بیانگر کارکرد نظارتی مجلس در این رابطه است:

« برای کمیسیون مالیة مجلس شورای ملی لازم است اشخاصی که از تبعه خارجه از دولت علیه ایران موجب و مرسوم می‌گیرند، معرفی شوند که چه اشخاص هستند و مأمور چه خدمتند و موجب آنها مستند به کترات دولتی است یا بدون کترات و به موجب فرمان یا سند دیگر است (؟) ...» (نگاه کنید به سند شماره ۱۳)

ج) پیگیری مسائل اتباع ایرانی مقیم خارج. درست است که پیگیری مسائل ایرانیان مقیم خارج از کشور وظیفه ویژه سفارتخانه‌ها، کنسولگری‌ها و دفاتر نمایندگی ایران در خارج از کشور و وزارت امور خارجه بوده است، اما مجلس شورای ملی نیز به مرجعی برای دریافت گزارش‌ها و شکایت‌نامه‌های اشخاص حقیقی و حقوقی، تبدیل شده بود که با وزارت خارجه و دیگر ادارات هماهنگی کرده و به این گونه شکایت‌ها رسیدگی می‌کرد.

اسناد [۱۵] و [۱۶]، مربوط به شکایت اتباع ایرانی مقیم اسلامبول از بیدادگری ارفع‌الدوله، سفیر کبیر ایران در عثمانی است که توسط «انجمن ملی تبریز» به مجلس شورای ملی مخابره شده است. مجلس نیز با وزارت خارجه مکاتبه نموده (سند ۱۵) و با ارسال رونوشت تلگراف انجمن ملی تبریز (سند ۱۶) خواهان انجام اقدامات لازم از سوی وزارت خارجه شده

است.

اسناد [۱۷] و [۱۸] پیگیری‌های مجلس اول برای فراهم آوردن وسایل رفاه حال اتباع ایرانی خارج از کشور را نشان می‌دهد. نامه شماره ۲۵۴۱ مجلس شورای ملی به وزارت امور خارجه در زمینه وضعیت اتباع ایرانی مقیم عراق (سند ۱۷) و پاسخ «حسن مشیرالدوله» وزیر امور خارجه وقت، به نامه مذکور (سند ۱۸) در این رابطه است.

در پایان نیز سند [۱۹] به عنوان نمونه‌ای از حساسیت ملت ایران در پاسداری از آرمان مشروطه و مجلس شورای ملی است که واکنش مردم انزلی به تهدید مجلس شورای ملی از سوی محمدعلی شاه و عمله‌های استبداد را نشان می‌دهد.

البته نمونه اسناد طبقه‌بندی شده در این مبحث، نشان‌دهنده قسمتی از اسناد مرتبط با مجلس شورای ملی است و امکان طبقه‌بندی‌های دیگری از این دست که به شکلی مرتبط با موضوع روابط خارجی است، وجود دارد. برای نمونه، وقایع، رخدادها و مباحث مطرح در مجلس شورای ملی، یکی از موضوعات مورد توجه رسانه‌های گروهی اروپا بوده و در موارد مختلف، نشریاتی همچون «رویتر» و «تایمز» پیگیر مسائل مذکور بودند که سند [۲۰] به عنوان نمونه‌ای از این گونه اسناد ارائه می‌گردد. همچنین به عنوان نمونه دیگری از اسنادی که در طبقه‌بندی کنونی جای نگرفته‌اند، می‌توان به تلگراف سپاسگزاری «انجمن زردتشتیان انگلستان» از پذیرش نماینده زرتشتی‌های ایران در مجلس اول یاد کرد. (سند ۲۱)

سند شماره ۱:

استخراج تلگراف رمز از استانبول

حضرت مستطاب اجل اشرف علاء السلطنه. [حکومت] طرابوزان به بابعالی تلگراف کرده که در میان ایرانی‌های مقیم آنجا هیجان است و می‌خواهند تشکیل انجمن ملی بکنند و اگر جلوگیری نشود، به اسلامبول و سایر شهرها سرایت خواهد کرد. صدراعظم رسماً به بنده گفت که دولت عثمانی در مملکت خود نمی‌تواند متحمل این کارها بشود. یا سفارت کبری جلوگیری بکند و یا دولت عثمانی مستقیماً به دفع این گونه اشخاص مبادرت خواهد کرد. مستدعی است تا کار کسب اهمیت نکرده، تکلیف را معین بفرمایید. تفضیل مصحوب چاپار عرض شد.

رضا

۲۹ صفر ۱۳۲۵

[حاشیه سند دستخط شاه یا صدراعظم ایران] وزیر خارجه. شما خودتان تلگرافی به قونسول طرابوزان بکنید، معایب این کار را به اینها بفرمایید و صرف‌نظر نمایند. [حاشیه سند] چون مأمور طرابوزان رمز ندارد، الحاقاً به اسلامبول تلگراف شد که ارفع‌الدوله به موجب تلگراف رمزی که خودش دارد، عین تلگراف وزارت خارجه را به طرابوزان مخابره نماید. جواب ارفع‌الدوله هم رسید.

[۱۳۲۵-۲۲-۱۲-۸۰ ق]

سند شماره ۲:

[نشان شیر و خورشید]

اداره تلگرافی دولت علیه ایران

نمره ۲۵۰ دولتی است

از رشت به تهران

حضور حضرت مستطاب اجل اشرف آقای وزیر امور خارجه مدظله العالی. پنج روز است عموم اهالی گیلان کارها را تعطیل و بازار و دکانها را به کلی بسته و متجاوز از ده هزار نفر هم از اطراف به رشت ریخته، زن و مرد در تلگرافخانه و دور تلگرافخانه به عنوان تحصن نشسته [اند] همه به داد و فریاد و گریه، صریحه [و] متفق القول، امضای نظامنامه را می خواهند. محشر و هنگامه برپا شده است که احتمال مخاطرات کلی دارد.

فدوی با جمعی از رؤسای این بلد خیلی اهتمام کردیم که جمعیت را با تلگرافاتی که از طرف مقام منبع اتابکی و از طرف مجلس شورای ملی تهران* و از ایالت جدید، شده و می شود، اقناع نموده متفرق بداریم، ابداً قبول نکرده، می گویند تا مجلس شورای ملی تهران صریحاً تلگراف نکند که نظامنامه به امضاء رسیده، متفرق نخواهیم شد و دکان و بازار را باز نخواهیم نمود.

به هیچ وجه به وعده نمی توان اینها را متقاعد داشت. چون از این اجماع و ازدحام احتمال است بروز فساد می شود، این است که بر حسب ادای تکلیف، جسارت نموده تا به هر نوعی که مقتضی می دانند، برای تفرق این جمعیت و راحتی خیام عموم، اقدامات لازم را بفرمایید.

خلیل

به تاریخ ۲۲ شهر ربیع الاولی ۱۳۲۵

[۱۳۲۵-۲۲-۱۲-۸۱ ق]

سند شماره ۳:

استخراج تلگراف رمز از لندن

حضرت مستطاب اجل اشرف علاءالسلطنه

بنا به اخبار از پطربورغ می نویسند که دولت علیه ایران، عاجز از تحصیل انتظام در ایالات شده و در تبریز که محل عمده اغتشاش است، اسلحه و قورخانه متعلق به شاه را گرفته اند. لهذا وزیر امور خارجه روس با سفیر انگلیس در پطربورغ، قرار داده اند که در صورت لزوم در ایران معاً اقدام نمایند.

[امضاء] مهدی

۲۰ صفر ۱۳۲۵

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مجلس شورای ملی ایران

سواد تلگراف

مورخه ۲۵ ذیقعدہ ۱۳۲۵

نمره ۲۶۰۸

از کرمان

اخبار اراجیف که در باب اغتشاش و ناامنی کرمان راپورت به تهران داده اند و دیده اند تماماً خلاف واقع و به تحریک مغرضین و دروغ است. به حمدالله کرمان در کمال امنیت و امان است و ملل خارجه ساکن این مملکت و عموماً اروپاییان و قنسولات خصوصاً در نهایت امنیت و احترامند و هیچ گونه احدی از اهالی تا به حال حرکت و خیالی مخالف امنیت و ترتیب و

معرفی سند ● ورود مجلس شورای ملی به صحنه روابط خارجی / ۱۵۷

مشروطه نکرده و امیدواریم انشاءالله تعالی بعد از این هم نکند و همه فداکار ملت و مجلس مقدس اند.

«عموم انجمن‌ها و عموم تجار و عموم اهالی و مجاهدین کرمان»

[۸۲-۱۲-۲۲-۱۳۲۵ ق]

سند شماره ۵:

[نشان شیر و خورشید]

مجلس شورای ملی ایران

مورخه ۲۷ جمادی‌الاول ۱۳۲۵

نمره ۳۸۰۸

وزارت جلیله امور خارجه

میرزا سیدعلی خان نام کرمانی‌المسکن که اکنون چندی است در شیراز برای استرداد اموال مسروقه خود که رعایای سرچاهان، تیولی حیدرعلی خان نواب، وکیل سفارت فخمیه انگلستان، به سرقت برده‌اند، اقامت دارد. مشروحه تظلم‌آمیزی به مجلس محترم شورای ملی اظهار داشته که اینک خلاصه آن را لفاً به وزارت جلیله امور خارجه ارسال داشت. بدیهی است پس از ملاحظه و استحضار، قراری که مستلزم حقانیت و انصاف باشد، در احقاق حق عارض داده، نتیجه را به مجلس محترم اعلام فرمایید که از همان قرار، جواب عارض نگاشته شده [و] مجدداً در مقام تظلم برنیاید.

[۲۳-۱۲-۲۲-۱۳۲۵ ق]

سند شماره ۶:

[نشان شیر و خورشید]

سواد عریضه آقا محمد اردکانی از بحرین به مجلس، نمره ۱-۶۶

مورخه سلخ شهر جمادی الثانیه ۱۳۲۵

نمره ۲۴۹۸۴

یکی از پیرمردان خردمند کامل بحرینی در بنده منزل آمده صحبت از ایران و دولت ایران به میان آمد و ضمناً صحبت بحرین شد. شرحی بیان نمود که حقیر از بیان و تحریر بیانات او عاجز است و حالتی غریب روی داد. خود اهالی بحرین، بحرین را مال دولت ایران می دانند. عماراتی که به امر فتحعلی شاه و محمدشاه بنا شده، موجود [است] هنوز اداره تذکره بوشهر، بحرین را داخله می نویسد.

چه سبب دارد که یک نفر از طرف دولت نباید در بحرین باشد و بیدق ایرانی نباشد و بیدق انگلیسی باشد؟! به چه مستمسک حکومت با انگلیس است و یک نفر به خیال بحرین نیست و عمأقرب از دست ایران به کلی خارج خواهد شد. در روزنامجات استمراراً از قرض دولت مذاکره می نمایند. یک نفر مأمور برای بحرین تعیین نمایند. سالی ده کروور از نخلستان و زراعت و دریای این مملکت وصول می نمایند. شش هزار جهاز در این نقطه است که به عرض می رود برای مروارید. اگر از هر جهازی سالی یک لیره بگیرند چقدر می شود؟! از قراری که شتیدم سرأ سلطان روم با شیخ بحرین مراسله و مکاتبه محرمانه دارد. شیخ شاید در زیر حمایت سلطان برود. انگلیس درصدد است گمرک را از شیخ بگیرد و هنوز شیخ راضی نشده [است]. دور نیست ناچار شود و اجازه بدهد تا تسلط آنها یک باره می شود. فرداست که دیگر دست ایرانی ها به جایی نمی رسد. اگر بحرین از دست برود، به سایر بنادر هم تمسک می خورد.

سند شماره ۷:

کاغذ به مجلس شورای ملی ایران

۱۱ ربیع الاول ۱۳۲۵

در جواب لایحه مجلس محترم شورای ملی مورخه سلخ شهر صفر، نمره ۱۵۴۰ در باب مداخله جنرال کنسولگری روس در تبریز از بابت اعاده بارهای اسلحه، اطلاعاً زحمت می دهد که بعد از مذاکرات در کمیسیون مخصوص مجلس، با سفارت روس مذاکرات لازمه به عمل آمد و اظهار کرده [است که:] چون آن اقدام اهالی آذربایجان محتمل وقوع بی نظمی بزرگی در تبریز بود، جنرال کنسولگری فقط برای اینکه مستحضر بشود که دنباله اقدام مزبور، منجر به بعضی اقدامات ایالت آذربایجان و بروز عدم امنیت نخواهد شد، به ملاحظه اتباع روس، این اقدام را کرده است.

[امضاء] علاء السلطنه

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

[۹-۱۲-۲۲-۱۳۲۵ ق]

سند شماره ۸:

[نشان شیر و خورشید]

مجلس شورای ملی ایران

مورخه ۲۹ شهر رجب المرجب ۱۳۲۵

نمره ۵۳۶۸

وزارت جلیله امور خارجه

از قراری که مذکور می‌شود، این روزها فیما بین دولتین فحیمتین انگلیس و روس عهدنامه جدیدی سمت انعقاد یافته که غرض اصلی و اهم مقاصدشان مسئله دولت علیه ایران است. در هر صورت حصول استحضار از مدلول آن عهدنامه برای وکلای عظام مجلس شورای ملی، الزم ملزومات است. این است که زحمت می‌دهد حتماً صورتی بدون اختلاف از آن عهدنامه، تحصیل کرده و برای استحضار مجلس شورای ملی ارسال دارید که کسب اطلاعات نموده پر بصیرت باشد.

[امضاء]

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

[۱۳۲۵-۲۲-۱۲-۱۵۴ ق]

معرفی سند ● ورود مجلس شورای ملی به صحنه روابط خارجی / ۱۶۳

سند شماره ۹:

[نشان شیر و خورشید]

مجلس شورای ملی ایران

مورخه ۱۱ شهر رمضان المبارک ۱۳۲۵

وزارت امور خارجه

برای رسیدگی و اصلاح عمل عارضین کرمانشاهانی و تشکیل انجمن ولایتی آنجا، باید یک نفر آدم کافی و کاردان از طرف مجلس برود. چون اعطاء الوزاره از اشخاص مجرب و برای این قبیل امور صلاحیت دارد، او را اجازه بدهید به مجلس بیاید که با دستورالعمل لازمه به کرمانشاهان برود و بعد از ختم عمل و سراجعت از آنجا، باز هم در وزارت امور خارجه مشغول خدمت مرجوعه به خود باشد.

[مهر ذیل سند] احسن الدوله

[۱۴۸-۱۲-۲۲-۱۳۲۵ ق]

سند شماره ۱۰:

[نشان شیر و خورشید]

مجلس شورای ملی ایران

مورخه شهر محرم الحرام ۱۳۲۵

نمره ۷۰۵

جناب مستطاب اجل اشرف اکرم افخم عالی آقای علاء السلطنه، وزیر امور خارجه دام اقباله
التعالی

خواهشمند است روز پنجشنبه ۲۲ شهر محرم الحرام، سه ساعت قبل از غروب، به مجلس محترم شورای ملی تشریف بیاورید که در چهار فقره مفصله ذیل مذاکره و سؤال و

جواب بشود:

(۱) در باب تذکره سرحدی مملکت ایران

(۲) در باب قضیه کربلای معلا

(۳) در باب عمل سرحد عثمانی

(۴) در باب مریضخانه دولتی

یقین است قبول زحمت فرموده تشریف خواهند آورد.

[مهر ذیل سند] مجلس شورای ملی

[۱۳۱۳-۱۲-۲۲-۱۳۲۵ ق]

سند شماره ۱۱:

رونوشت کاغذ وزارت خارجه به احتشام السلطنه

۱۱ شهر رمضان المبارک ۱۳۲۵

انشاءالله تعالی مزاج شرافت امتزاج مبارک جناب مستطاب عالی به کل عافیت و استقامت مقرون است.

چهار نفر از اجزای وزارت خارجه را که برای امورات و خدمت دارالشورای ملی خواسته بودید، اینک؛ معتمدالسلطان نبیل الدوله و مرتضی قلی خان و محمدرضاخان و فتح الممالک که از منشیان وزارت خارجه [هستند] و مدتی است به درستی مشغول خدمت بوده‌اند، لهذا خدمت جناب مستطاب عالی فرستادم که به مقتضای لیاقت، هر یک را به خدمتی بگمارید. ایام جلالت مستدام باد.

محمدعلی علاءالسلطنه

[۱۳۲۵-۱۲-۲۲-۴۳ ق]

سند شماره ۱۲:

سفارت دولت امپراطوری روسیه

مقیم دربار ایران

مورخه ۲۹ شهر ذی القعدة الحرام سنه ۱۳۲۵

نمره ۲۰۵۵

یادداشت

سفارت سنیه در جواب یادداشت محترمه وزارت جلیله خارجه دولت اعلیحضرت شهریارى مورخه ۲۷ شهر حال نمره ۳۰۹۹/۲۲۱ در باب سفارشنامه‌ای که برای جناب میرزا ابوالحسن خان، وکیل مجلس مقدس، به گمرک بادکوبه خواسته بودند، احتراماً زحمت‌افزاست که اینک سفارشنامه لازم بانهایت خوشوقتی لفاً ارسال گردید، ولی از اینکه اشاره به تسهیل امر گمرکی داشته باشد، خود آن وزارت جلیله هم کاملاً مسبوقند که این طور سفارشنامه به اعضای کر [کور] دیپلماتیک در مواقع فوق العاده داده می شود. زیاده زحمت افزا نمی گردد.

[۱۳۲۵-۲۲-۱۲-۸۹] ق

سند شماره ۱۳:

[نشان شیر و خورشید]

مجلس شورای ملی ایران

مورخه ۸ شهر رمضان المبارک ۱۳۲۵

نمره $\frac{۸}{۹۸}$

وزارت امور خارجه

برای کمیسیون مالیة مجلس شورای ملی لازم است اشخاصی که از تبعه خارجه از دولت علیه ایران مواجب و مرسوم می‌گیرند، معرفی شوند که چه اشخاص هستند و مأمور چه خدمتند و مواجب آنها مستند به کتترات دولتی است یا بدون کتترات و به موجب فرمان یا سند دیگر است.

لهذا مقرر خواهید فرمود، خیلی زود، صورتی از اسامی تمام اتباع خارجه اعم از اشخاصی که مستخدم هستند یا نیستند، به کمیسیون ملیة مجلس شورای ملی بفرستند و اشخاصی که در خدمتند با آنها که نیستند، توضیح و تفکیک نمایند. همچنین به طور وضوح معین نمایند که کدام یک کتترات و کدام بدون کتترات است و تاریخ و مدت کتترات را نیز توضیحاً مرقوم دارند که از کیفیت آنها اطلاع لازم حاصل شود.

[مهر ذیل سند] مجلس

[۱۵۲-۱۲-۲۲-۱۳۲۵ ق]

سند شماره ۱۴:

سواد کاغذ به مجلس شورای ملی ایران

۷ شهر ذی حجه الحرام ۱۳۲۵

نمره ۸۸

از سفارت آلمان مراسله به وزارت امور خارجه در خصوص ترتیبات امر مریضخانه دولتی نوشته اند که سواد مراسله و صورت‌هایی را که متضمن بوده است، لفاً ارسال داشت که ملاحظه و استحضار حاصل فرموده، جواب مرقوم فرمایند.

حسن مشیرالدوله

[۱۰۷-۱۲-۲۲-۱۳۲۵ ق]

سند شماره ۱۵:

[نشان شیر و خورشید]

مجلس شورای ملی ایران

مورخه ۲۳ ربیع‌الاول ۱۳۲۵

نمره ۲۱۸۱

وزارت جلیله امور خارجه

انجمن محترم ملی تبریز، تلگرافی به مجلس شورای ملی مخابره نموده‌اند که به تواتر اخبار وارده از اسلامبول معلوم شده که جناب ارفع‌الدوله، سفیرکبیر ایران، به تبعه دولت علیه عموماً و به طبقات تجار آنجا خصوصاً، به حدی سختگیری و بی‌اعتدالی می‌نماید که اگر جلوگیری از این سوءسلوک معزی‌الیه نشود، منجر به نتایج وخیمه خواهد شد. این است که رونوشت تلگراف انجمن مزبور [را] اینک لفاً به وزارت جلیله ارسال داشت. بدیهی است پس از ملاحظه و استحضار، در آن اندازه از تلگراف مزبور که منوط و مربوط به وزارت جلیله است، اقدامات لازمه فرموده، نتیجه را به مجلس محترم اعلام فرمایید که از همان قرار جواب انجمن ملی تبریز داده شود.

[۱۴۲-۱۲-۲۲-۱۳۲۵ ق]

سند شماره ۱۶:

[نشان شیر و خورشید]

مجلس شورای ملی ایران

سواد تلگراف نمره (۳۲۲) از تبریز، انجمن ملی تبریز به مجلس مقدس

مورخه ۲۳ شهر ربیع الاول ۱۳۲۵

نمره ۳۴۲۸

توسط وکلای محترم آذربایجان دامت تأییداتهم، مجلس کبرای شورای ملی شیداله ارکانهم. از قرار مکاتباتی که متواتراً مبنی بر تشکی از اسلامبول رسیده است، جناب ارفع الدوله سفیر کبیر بر حسب مقاصد شخصی، به تبعه علیه ایران عموماً و به طبقه تجار محترم خصوصاً، کار را به حدی سخت گرفته که فوق طاقت و تحمل تبعه شده است و جنات حال جناب ارفع الدوله به همه مکشوف بوده و از قرار معلوم، این اوقات یکی دو نفر از تبعه بی تقصیر را هم از اسلامبول تبعید نموده است که موجب شورش کلی خواهد شد. در این موقع مآل این مسئله وخیم خواهد بود و خارج از اصلاح حال دولت و ملت می باشد. جداً استدعا می نمایم به هر وسیله که مقتضی است، جلوگیری از سوء رفتار جناب معزی الیه بفرمایید، تبعه آسوده شوند و الاً هیجان آنها سرایت به عموم اهالی تبریز خواهد نمود.

هكذا تلگرافات متعدد از رشت و شیراز مبنی بر تظلم رسیده است که اهالی رشت اظهار شکوه از تعیین نواب اشرف والا شاهزاده ظفرالسلطنه به حکومت گیلان می نمایند و اهالی شیراز آه و ناله از عدم موافقت مستبدین می نمایند و تلگرافی از قم به انجمن مقدس رسیده که چند نفر ضعیفه ابراهیم آبادی محال عراق، اظهار تظلم از تعدیات حاج آقا محسن نموده اند.

البته مطابق این تلگرافات به مجلس شورای کبرای ملی نیز اظهار داشته اند. رفع تظلمات آنها را به هر وسیله که صلاح می دانند، بفرمایند که خاطر مبارک اولیای دولت و ملت آسوده شود.

انجمن ملی تبریز

[۱۴۳-۱۲-۲۲-۱۳۲۵ ق]

معرفی سند ● ورود مجلس شورای ملی به صحنه روابط خارجی / ۱۷۱

سند شماره ۱۷:

[نشان شیر و خورشید]

مجلس شورای ملی ایرن

مورخه غره شهر ذی الحجه الحرام ۱۳۲۵

نمره ۲۵۴۱

وزارت امور خارجه

اتباع دولت علیه ایران که در عراق عرب اقامت دارند، عریضه تلگرافی به حضور
همایونی عرض نمودند که عیناً ارسال شد. لازم است که وزارت امور خارجه ملاحظات دقیقه
لازمه را در موارد اظهارات آنها نموده، هر طور مقتضی و صلاح است، سریعاً در آسایش تبعه
دولت علیه اقدامات مجددانه به عمل آورد [و] نتیجه را اطلاع بدهند. [مهر مجلس شورای ملی].

[۱۱۳-۱۲-۲۲-۱۳۲۵ ق]

سند شماره ۱۸:

سواد کاغذ وزارت خارجه به مجلس مقدس شورای ملی

۲۱ شهر ذیحجه الحرام ۱۳۲۵

تلگراف اتباع دولت علیه ایران، مقیمین عراق عرب که در لف مشروحه محترمه مجلس
مقدس بود، واصل و ملاحظه شد و به طوری که مقتضی بود، در آسایش آنها اقدامات لازم به
عمل آمد. حسن مشیرالدوله

[مهر] مقرب السلطنه

[۱۱۲-۱۲-۲۲-۱۳۲۵ ق]

سند شماره ۱۹:

[نشان شیر و خورشید]

اداره تلگرافی دولت علیه ایران

از انزلی به تهران

نمره ۱۳

توسط جناب مشیرالدوله. اعلیحضرت شهبازی خلدالله ملکه و سلطانه!
از خبر شلوقی تهران و حرکت ناگوار مستبدین و همراهی اعلیحضرت در ضد
مشروطیت و توهین [به] وکلای مجلس شورای ملی و نقض عهد که مستلزم صرف نظر از ایران و
ایرانیان است، با وجودی که ما ملت انزلی در شاهپرستی دولت مشروطه، در اعلی درجه بودیم،
از این مسئله حرکت مستبدین که از طرف سلطان دام ملکه در تبعید و امتناع آنها اقدام می شود،
چنانچه در این شلوقی العیاذبالله خلاف مشروطیت ظاهر شود [و] نسبت به وکلای ایران صدمه
وارد بیاید، به درجاتی که در دولت مشروطه مجاهدت داریم، در حفظ حدود و حقوق وکلای
محترم جاناً و مالاً تا نفس آخر حاضریم. اگر بزودی مزده معیت اعلیحضرت شهبازی
خلدالله ملکه با وکلای محترم نرسد، تولید آشوب بزرگی [خواهد شد] که اصلاح پذیر نخواهد
شد. منتظر جواب و نتیجه هستیم.

عموم ملت انزلی

[پشت سند] چون در انزلی کارگزاری نداریم، در کارگزاری گیلان لایحه دریافت شود.

[۱۳۳۳-۱۲-۲۲-۱۳۲۵ ق]

سند شماره ۲۰:

[نشان شیر و خورشید]

نمره ۵۶۶

سفارت سنیه لندن

مطالب در باب ایران که روزنامه طایمس [تایمز] در مقاله خود اشاره به آن نموده است، در نمره دوازدهم توامبر آن روزنامه طبع شده بود؛ در ضمن کاغذی بود که خبرنگار ایرانی او به تاریخ ۲۶ اکتبر از تهران نوشته است و تفصیل مذاکرات نوزدهم و بیستم و بیست و سوم اکتبر مجلس ملی را می‌دهد و در ضمن سایر مطالب، مذاکرات راجع به مسئله مالی را ذکر می‌کند که به قدر سیصد و بیست هزار تومان به طور قرض داخله، در میان امانا و بزرگان جمع شده است و هفتصد هزار تومان از بابت مقرری‌ها و غیره از سال گذشته هنوز باقی و قرض دولت است و این مقرری‌ها را مجلس قرار داده است از قرار صدی پنجاه بپردازد. بعد گفتگوی رفتن جناب محتشم السلطنه به سرحد و مباحثه در باب فرستادن و نفرستادن قشون به همراهی ایشان شده بود، ذکر می‌نماید و می‌نویسد: گفتگو آخر به این منجر شد که جناب محتشم السلطنه باید فوراً بدون قشون حرکت کند و الا او را از خدمت دولتی خارج خواهند نمود. بعد می‌نویسد که در مجلس روز بیستم، تلگرافات در مجلس خوانده شد در باب این که در شیراز و کردستان و ملایر اغتشاش است. اغتشاش شیراز به تحریک قوام‌الملک بوده است و می‌نویسد که اغتشاشی که سابق در شیراز شد نیز به واسطه تحریک قوام‌الملک بود و به این ملاحظه، او را به تهران خواستند، ولی مبلغی صرف رشوه نموده مجدداً به شیراز مراجعت کرد. روز ۲۳ اکتبر می‌نویسد: در باب بانک ملی مذاکره شد و اجزا شکایت می‌کردند که هیچ کاری در این باب نشده و امیدی هم نیست و تقی‌زاده نطقی نموده گفت: عیب در این است که مجلس قوه اجراییه را به عهده گرفته است و از کار حقیقی خود بازمانده و آخرین فرصتی که ایران برای خلاصی و احیای خود داشت، آن هم از دست می‌رود. مملکت در حالت فلاکت و قریب به ورشکستگی است. ترجمه مفصل مکتوب وقایع‌نگار را با پست بعد ارسال حضور می‌دارد. این نکات عمده آن را عجالاً عرض نموده که خاطر مبارک از چگونگی مطالب وقایع‌نگار مستحضر باشد.

معروضه هفتم شوال‌المکرم ۱۳۲۵ [۱۳] فدوی مهدی

[۱۳۶-۱۲-۲۲-۱۳۲۵ ق]

سند شماره ۲۱:

[نشان شیر و خورشید]

سفارت نسیه لندن

تصدقت شوم. انجمن زردتشتیان انگلستان از اینکه به زردتشتیان ایران حق نمایندگی درمجلس شورای ملی ایران از طرف اعلیحضرت اقدس شاهنشاهی روحانفاده مرحمت شده است، خیلی خوشوقت‌اند و متشکر؛ و به مجرد اینکه خبر به آنها رسید، تلگراف تشکر به خاکپای مقدس همایونی عرض داشته و به توسط حضرت مستطاب اشرف اعظم آقای صدراعظم روحی‌فداه تلگرافاً جوابی که مبنی بر اظهار مرحمت همایونی بود، به آنها رسید.

انجمن معروض، مجلس مخصوصی برای ملاحظه این مسئله تشکیل داده و رأی تمام اعضای مجلس بر این قرار گرفت که عریضه (آدرس) به خاکپای همایونی تقدیم نموده، اظهار تشکر از الطاف و مراحم ملوکانه که نسبت به زردتشتیان ایران ظاهر شده است، نمایند. عریضه هم حضور مبارک حضرت مستطاب اشرف اعظم آقای صدراعظم عرض نموده‌اند.

آدرس و عریضه را به سفارت آوردند و شفاهاً هم اظهار خشنودی و ممنونیت می‌نمودند. فدوی هم به طور مناسب جوابی به آنها دادم و گفتم: خوشوقت می‌شوم که عریضه را بفرستم و یقین دارم که خاطر خطیر همایونی خوشنود خواهد شد از اینکه بدانند که مساعی همایونی در بهتر نمودن حال رعایای گبرشان که سعادت آنها را همیشه منظور نظر داشته‌اند، اسباب قدردانی هم‌مذهبان آنها در این مملکت شده است. آدرس و عریضه و ترجمه آنها ارسال حضور مبارک می‌شود.

معروضه هشتم ذیقعدہ ۱۳۲۴

فدوی مهدی

[۱۳۲۵-۲۲-۱۲-۱۴۰ ق]

معارف سینه
لندن

تصدیق نم
بهمین روشنیان، خطت است این
بهمین روشنیان، خطت است این

حق ندیند که در مجلس شورای ملی این طرز از طرف هیئت است که در این روشنیان

پیش از وقت نامشروع و بگویند این جزو این است که در این روشنیان

و من دانسته از بلاغت است که با طرف خطت که در این روشنیان

هستند بر این است هیئت این است که در این روشنیان

در این روشنیان که در این روشنیان که در این روشنیان

این که در این روشنیان که در این روشنیان که در این روشنیان

مجلس سینه اند
آدرس: پانزده رانج دست که در این روشنیان

مجلس سینه اند
آدرس: پانزده رانج دست که در این روشنیان

مجلس سینه اند
آدرس: پانزده رانج دست که در این روشنیان

مجلس سینه اند
آدرس: پانزده رانج دست که در این روشنیان

مجلس سینه اند
آدرس: پانزده رانج دست که در این روشنیان

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علم اسلامی

مجلس سینه اند

پی نوشت‌ها

۱. رونوشت ترجمه تلگراف جمعی از ایرانیان مقیم گنجه به مجلس شورای ملی اول، اسناد وزارت امورخارجه ایران، اسناد قدیمه، سند شماره ۱۲-۴۲-۲۲-۱۳۲۵ ق.
۲. سیدجلال الدین مدنی، حقوق اساسی و نهادهای سیاسی جمهوری اسلامی ایران، تهران: نشر همراه، چاپ سوم، بهار ۱۳۷۳، ص ۴۱۹.
۳. اسناد وزارت امورخارجه ایران، پیشین، سند شماره ۱۲-۸۳-۲۲-۱۳۲۵ ق.
۴. بهجت سعیدی، «تأثیر انقلاب ۱۹۰۵ روسیه بر انقلاب مشروطیت ایران، یک روایت روسی»، فصلنامه تاریخ روابط خارجی، سان دوم، شماره ۵۶، زمستان ۱۳۷۹ و بهار ۱۳۸۰، ص ۱۰۳.
۵. اسناد وزارت امورخارجه ایران، پیشین، سند شماره ۱۲-۸۰-۲۲-۱۳۲۵ ق.
۶. احمد کسروی، تاریخ مشروطه ایران، تهران: امیرکبیر، چاپ شانزدهم، ۱۳۶۳، ج ۲، ص ۴۷۸.